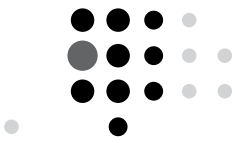




Крайні праві в Україні

МРІДУЛА ГОШ
Жовтень 2012

- Основні політичні сили в Україні не мають чітко вираженої ідеології. Аналіз поступового входження політичної партії ВО «Свобода» як одного з основних гравців на політичній арені, починаючи з 2001 р., а також як учасника парламентських виборів жовтня 2012 р., підтверджує, що саме ця партія нині є носієм основної радикальної (крайньої) правої ідеології.
- У відповідь на такі реалії, як економічна криза, безробіття та корупція, «Свобода» додала соціально-економічного виміру до свого ультранационалістичного порядку денного, а також розширила свої зв'язки на низовому рівні через комунікацію з громадськістю, а не через політику елітарного лобізму. Саме це стало причиною їхньої перемоги на виборах до регіональних рад у Західній Україні.
- Замість відмежування від праворадикальної риторики «Свободи» основні політичні партії часто вдавалися до ситуаційних та інших тактичних домовленостей з нею, або, щоб отримати голоси націоналістично налаштованих виборців, або, щоб показати «Свободу» як взірця «ворога» демократії, а себе як єдиної демократичної альтернативи. Відсутність консенсусу серед основних політичних гравців у питанні протидії правим екстремістським ідеям легітимізувала «Свободу» у сприйнятті народу.
- Громадянським суспільством було запропоновано стратегії протидії ідеям «Свободи». Однак за відсутності політичного консенсусу ці спроби виявилися слабкими та неефективними. Для того, щоб підвищити обізнаність і свідомість громадян з метою недопущення правого екстремізму у політичному мейнстрімі, потрібно звернути увагу на глибокі та суттєві соціально-економічні елементи процесу участі в управлінні.



ЗМІСТ

1. Вступ: огляд крайніх правих та їхніх виборчих результатів	2
2. Крайні праві	5
2.1. Ідеологічна еволюція «Свободи» як основної правоекстремістської партії ...	5
2.2. Інформаційна й комунікаційна стратегія та соціальна база.....	7
3. Вплив правого екстремізму на політику	9
4. Стратегія протидії держави, політичних партій та громадянського суспільства	11
5. Висновки та рекомендації.....	12
Список використаних скорочень.....	14

1. Вступ: огляд крайніх правих та їхніх виборчих результатів

У даній статті аналізується зростання правого екстремізму та провідної правоекстремістської політичної сили – партії «Свобода» у переддень парламентських виборів в Україні в жовтні 2012 р. Стаття спирається на два попередні дослідження¹ щодо різноманіття та толерантності в контексті Євро-2012 та парламентських виборів, що зосереджувалися на превентивних стратегіях (зокрема створенні нових інституцій та контрсил). Два основні аспекти аналізу: по-перше, входження правого екстремізму до політичного мейнстріму в особі «Свободи» та її зв'язки з іншими правими групами; по-друге, прийняті державою та громадянським суспільством стратегії для протидії цьому феномену. На основі проведеного аналізу зроблено відповідні висновки та надано рекомендації.

Наприкінці 80-х рр. та на початку 90-х рр. екстремізм правого крила та ультранаціоналізм, виражені в лозунгах на кшталт «Україна для українців», ніколи не були характерними для політичного життя України. Закони «Про мову» (1989 р.), «Про громадянство» (1991 р.), «Про етнічні меншини» (1992 р.) та пізніше Конституція (1996 р.) заклали основи України як політичної нації. Однак два десятиліття непевних економічних та соціальних реформ призвели до розпаду демократичного блоку та одночасного посилення консервативних крайніх правих. Коротка історія цієї еволюції наводиться нижче.

Ультраправа ідеологія в Україні успадкувала націоналістичні традиції Західної України, що розвинулися в міжвоєнний період, коли українці боролися спочатку проти польського, а потім більшовицького панування під проводом Української військової організації, а згодом, з 1929 р., Організації українських націоналістів (ОУН)². Обидві підтримували ідеї терору, етноцентризму, авторитаризму, фашизму, більшовизму та так званого інтегрального

націоналізму, пропагованого Дмитром Донцовим. В 1940 р. ОУН розкололася на помірковану (ОУН(п) – послідовники Андрія Мельника) та радикальну групи (ОУН(р) – послідовники Степана Бандери). Тактична співпраця цих груп з нацистами призвела до абсолютного неприйняття їхньої ідеології в східних та південних регіонах України попри те, що в ті часи їхнє військово-крило, Українська повстанська армія (УПА), воювало проти нацистських, а згодом і проти радянських окупантів. Впродовж радянського періоду лідери ОУН(р), перебуваючи в еміграції в Мюнхені, пом'якшили свій радикалізм, проте продовжували лобювати незалежність України, а з її настанням забезпечили молодь раніше забороною націоналістичною літературою.

Спілка української молоді, заснована у Львові в 90-ті рр., спочатку захоплювалася інтегральним націоналізмом, але згодом її активісти – Олег Вітович, Анатолій Щербатюк та Володимир Яворський – були піддані осуду та виключені за правий екстремізм. Радикальний націоналізм маргіналізувався та знайшов своє місце у фанклубі Дмитра Донцова та Українській націоналістичній спілці, лідером якої в Києві був Дмитро Корчинський³. Менші новосформовані націоналістичні партії (наприклад, Українська національна партія, Державна самостійність України – ДСУ) відмовилися співпрацювати з поміркованими націонал-демократичними лідерами Руху (В'ячеслав Чорновіл, Михайло та Богдан Горині, Левко Лук'яненко з Республіканської партії), а також брати участь у виборах. З метою координації дії була заснована міжпартійна асамблея, очолювана Юрієм Шухевичем, сином Романа Шухевича, керівника УПА. Однак це не вберегло організацію від маргіналізації та дроблення. В результаті вона була неспроможна пропагувати радикальні ідеї в українській політиці.

Після невдалого перевороту 1991 р. та колапсу СРСР міжпартійна асамблея була перейменована в Українську національну асамблею (УНА), а її військово-крило – в Українську національну самооборону (УНСО). УНА стала активною в політиці, беручи участь у насильницьких конфлік-

1. Див. також дослідження ФФЕ і Мрідули Гош: Diversity and Tolerance in Ukraine in the Context of Euro-2012, FES study, May 2011; <http://library.fes.de/pdf-files/id/08144.pdf>; та The Year 2012 and Beyond: Diversity and Tolerance Issues in Ukraine, June 2012; <http://library.fes.de/pdf-files/id/moe/09147.pdf>.

2. Нагайло Б. RFE/RL Research Report, червень 1994.

3. Там же.

тах та організації насильницьких дій в Криму, Молдові та Грузії. З 1993 р. ДСУ під проводом Романа Ковалю та Івана Кандиби стала відкрито фашистською, прийняла слоган «Україна для українців», відстоювала заборону змішаних шлюбів, в'їзду неукраїнців на територію України та ідею повернення всіх євреїв та росіян на їхні батьківщини. Наприкінці 1993 р. вони заснували Організацію українських націоналістів в Україні (розуміючи, що назва ОУН – організації в еміграції, забороненої в колишньому СРСР, – використовувалася лідерами ОУН в еміграції, очолюваної вдовою Ярослава Стецька пані Ярославою Стецько) та організували Конгрес українських націоналістів (КУН) в Україні. ОУН-Україна пізніше відкрито визнавала себе антисемітською та антиросійською на протигагу КУН.

Наразі поміж радикальних та поміркованих партій «Свобода» (колишня назва – Соціал-національна партія України) вважається правоекстремістською, оскільки є «ксенофобською, радикальною та антидемократичною, тобто трьома визначальними рисами екстремізму»⁴.

Теперішній український політичний спектр поділяється на багато ліберальних партій (займають 66,18% місць у парламенті), партії з соціалістичною ідеологією (3,86%), партії з комуністичною ідеологією (1,45%) та партії з невизначеною ідеологією (вагомі 22,71%)⁵. Лише 5,8%, або ж 14 партій, проголошують себе націоналістами і таким чином належать до правого крила політичного спектру. Список очолює партія «Свобода», за нею йдуть Народний рух України, Українська національна асамблея, Соціал-Національна асамблея, Конгрес українських націоналістів та низка менших партій.

Жодній із вищезазначених партій не вдалося досягти абсолютної перемоги на національних та місцевих виборах. Поряд з тим багато з них, включаючи «Свободу», вдавалися до союзів за дла збереження своєї мінімальної присутності в межах блоків на парламентських виборах 1998, 2002, 2006 та 2007 рр. Більшість правоцен-

тристських партій, зокрема Конгрес українських націоналістів, Українська народна партія та Рух, позиціонують себе швидше націонал-демократами, ніж правими екстремістами. Вони підтримують та співпрацюють з більш ідеологічною Християнсько-демократичною партією та іншими провідними партіями.

Публічні заяви «Свободи», її програмні документи, міжнародне членство в Євронат та Альянсі європейських національних рухів (АЕНР), співпраця з воєнізованим формуванням «Патріоти України» – об'єктивні докази того, що партія є головною правоекстремістською групою в Україні.

Всеукраїнське об'єднання «Свобода» (раніше СНПУ) утворилося шляхом злиття «Варти Руху», Студентського братства, організації української молоді «Спадщина» та української Спілки ветеранів Афганістану в 1991 р. До реєстрації кандидатом 16 жовтня 1995 р. воно не брало участі у виборах, однак деякі його члени балотувалися як незалежні кандидати на місцевих виборах 1994 р. та виграли чотири місця в Львівській міській раді та ще кілька місць у інших частинах Західної України. На виборах 1998 р. СНПУ разом з «Державною самостійністю України» (ДСУ) сформувала блок під назвою «Менше слів», який набрав мізерні 0,16% за пропорційними списками, проте Олег Тягнибок виграв місце в національному парламенті, балотуючись в одномандатному окрузі в Буському районі Львівської області. Партія була активною в налагодженні союзів з європейськими колегами. 21 травня 2000 р. Жан-Марі Ле Пен відвідав Львів та побував на Шостому конгресі СНПУ, після чого посилилася міжнародна співпраця та допомога. На виборах 2002 р. Тягнибок знову отримав місце в парламенті як кандидат від того ж округу та приєднався до фракції «Наша Україна», але був виключений з неї в 2004 р. після відкритих антисемітських висловлювань, які спричинили публічний скандал. Члени СНПУ отримали два місця в Львівській обласній раді та трохи більше в міських та районних радах Львівської та Волинської областей.

Значний прорив стався 14 лютого 2004 р., коли Дев'ятий конгрес СНПУ перейменував партію

4. <http://www.worldaffairsjournal.org/blog/alexander-j-motylo/extremism-ukraine>.

5. <http://www.politico.ua>.

у «Свободу», отримавши рекомендації та підтримку французького Національного фронту. 4 липня 2004 р. «Свобода» спробувала стати об'єднаною Правою партією, утворивши союз з Конгресом українських націоналістів та українською версією ОУН, однак спроба не була успішною. В 2006 р. вона вперше самостійно взяла участь у парламентських та місцевих виборах, але завоювала лише 0,36% голосів, не подолавши 3-відсоткового бар'єру, що необхідно для входження в національний парламент. Утім, вона отримала 10 місць у Львівській обласній раді, 9 місць у Львівській міській раді та 4 місця в Тернопільській міській раді. Не вдалося «Свободі» ввійти до парламенту з 0,76% і на виборах 2007 р., і на місцевих виборах у Києві 2008 р. Проте варто зазначити, що попри постійні невдачі та низькі відсотки підтримка її виборцями постійно зростала (щоразу подвоюючись).

15 березня 2009 р. «Свобода» отримала приголомшливі 34,69% на додаткових виборах до Тернопільської обласної ради та сформувала в ній сильну фракцію з 50 членів зі 120 депутатів. Після такого успіху преса та аналітики почали припускати, що «Свобода» має серйозні шанси виграти місця на парламентських виборах 2012 р.

Результати «Свободи» потрібно розглядати у взаємозв'язку зі змінами у виборчому законодавстві України. У 1998 та 2002 рр., коли виборче законодавство передбачало представництво як на пропорційно-партійній та блокувній основі, так і в одномандатних округах для окремих кандидатів, члени «Свободи» (СНПУ) мали змогу виграти місця як прямі кандидати та як члени блоків з іншими партіями. Певною мірою це їх обмежувало, оскільки вони були змушені співпрацювати з іншими політичними гравцями. Ця система була змінена в 2005 р. на повністю пропорційне представництво за національними партійними списками, що мало на меті сприяти розвитку партійної системи та посилити відповідальність партій за управління, а також запобігти маніпуляціям з боку зацікавлених груп шляхом висунання «незалежних» кандидатів у мажоритарних округах. За таких обставин «Свободі» не вдалося подолати 3-відсоткового бар'єру на національному рівні, але пропорційне представни-

цтво принесло їм перемогу в західних регіонах України на місцевих виборах 2009 р.

Новий закон про вибори, ухвалений 17 листопада 2011 р., відповідно до якого мають відбутися наступні парламентські вибори в жовтні 2012р.⁶, відновив змішану систему, за якої половина депутатів обирається на мажоритарній основі в одномандатних округах, а інша половина – за пропорційною системою в національному багатомандатному окрузі. Також було збільшено бар'єр для входження в парламент до 5 відсотків. Деякі аналітики стверджують, що це завадить «Свободі» отримати місця в парламенті⁷. Опитування громадської думки, проведені Research and Branding Group 7 липня 2012 р., вказують на те, що п'ять партій подолають 5-відсотковий бар'єр та ввійдуть до парламенту: Партія регіонів (18%), «Батьківщина» (15%), «Фронт змін» (9%), УДАР (8%) та Комуністична партія (6%), але не «Свобода». Новіші дані тієї ж компанії, опубліковані 7 вересня 2012 р., визначають Партію регіонів (21%), Об'єднану опозицію (складається з «Батьківщини», «Фронту змін» та ін. – 15%), УДАР (11,4%) та Комуністичну партію (10,9%) як претендентів на входження в парламент⁸. Серед тих, що не подолали бар'єр, - «Свобода» (3,4%) та партія Наталії Королевської «Україна – вперед» (3%). За таких обставин «Свобода», ймовірно, буде використовувати мажоритарні округи та/чи укладати угоди з опозиційними партіями задля того, щоб хоча б кілька її депутатів були обрані до національного парламенту, як вона вже це робила на виборах 2002 р., коли Олег Тягнибок, лідер «Свободи», був обраний у складі блоку «Наша Україна». Результати «Свободи» будуть значно залежати від її ідеологічних дебатів та дискусій та від того, наскільки правоекстремістські ідеї будуть привабливими для народу.

6. http://portal.rada.gov.ua/rada/control/en/publish/article/info_left?art_id=290355&cat_id=105995.

7. <http://www.opendemocracy.net/opensecurity/anton-shekhovtsov/security-threats-and-ukrainian-far-right>.

8. <http://rb.com.ua/rus/projects/omnibus/8576/>.

2. Крайні праві

2.1. Ідеологічна еволюція «Свободи» як основної правоекстремістської партії

Передумови для посилення правоекстремістських ідей коріняться в жорстких українських реаліях, а саме: в повільному прогресі в становленні демократії, держави, заснованої на верховенстві права, та соціально відповідального ринку. Це має жахливі наслідки для прав людини та життєвих стандартів. Конкурентного ринку ще й досі немає, а більшість багатства та ресурсів зосереджено в руках кількох бізнесменів – олігархів. Розрив між багатими та бідними багатократно збільшився за два десятиліття трансформації. До того ж, значне скорочення очікуваної тривалості життя, низька народжуваність та масова міграція за кордон з економічних причин призвели до різкого скорочення населення, на противагу чому не було застосовано жодної дієвої демографічної чи міграційної політики. За деякими оцінками, до 2050 р. Україна втратить 36% населення. Економічні та соціальні негаразди супроводжуються політичним безладом, ув'язненням опозиційних лідерів, спробами придушити свободу слова та хронічною корупцією. Все це створює благодатний ґрунт для правого екстремізму.

За останнє десятиліття крайні праві перестали обмежуватися в своїх висловлюваннях лише націоналістичною риторикою щодо питань історії, національної честі, гідності тощо, раніше властивою таким партіям, як УНА, УНСО, ДСУ, СПАС, УНТР, УПА. Ці лише культурні, хоча й різкі, промови можна було легко маргіналізувати. Проте наразі Соціал-Національна партія, вона ж «Свобода», розширила свою ідеологічну риторичку до питань міграції, розвитку економіки, соціальної рівності та захисту всього, що є етнічно українським. Водночас вона пом'якшила культурну риторичку, витісняючи навіть націонал-демократичну ідеологію партій на кшталт Руху, «Нашої України» та Конгресу українських націоналістів та проголошуючи їх або колабораціоністами з чинним «антиукраїнським» режимом, або слабкими національними романтиками, не здатними нічого домогтися.

Парадоксально, але підтримка нової ідеології «Свободи» нерідко мимоволі надходить з-поза партії, від демократичних та академічних кіл. Цьому сприяють часті заяви демографів про те, що європейський елемент серед українського населення зменшується і дедалі більше заміщується азійською та африканською расами⁹. Хоча ці заяви ретельно маскуються під «наукові» аргументи, вони неодмінно провокують ксенофобію та потурають українським етноцентристським групам.

Також робляться посилання на зовнішні фактори як аргументи на користь правоекстремістської платформи в Україні. Один із таких аргументів – посилення правої популістської риторики в інших частинах Європи, що відобразилося на результатах виборів до Європарламенту в 2010 р. та до деяких національних парламентів, включаючи сусідів України. Посилення правого екстремізму будь-де використовують як виправдання присутності їхніх «аналогів» в українській політиці, порівнюючи їх з «Йоббік» в Угорщині, Національним фронтом у Франції, Австрійською партією свободи тощо. Наявність правих екстремістів помилково тлумачиться багатьма політологами як атрибут «європейськості» в українській політиці.

Зрозуміло, що в контексті соціально-економічної кризи заклик до сильної руки лунає з багатьох боків. Українські політологи-аналітики, зокрема Віктор Ткачук, генеральний директор Українського фонду демократії «Спочатку люди», намагався пояснити наявність правих екстремістів в Україні, проводячи аналогії з передвоєнною Європою, особливо Німеччиною часів Веймарської республіки. Це, в парадоксальний та віддалений спосіб, забезпечує аналітичну підтримку зростаючому правому екстремізму.

Тим часом соціальний елемент центристських та лівоцентристських політичних платформ – соціал-демократи та соціалісти – майже не представлені в парламенті, хоча існує величезна потреба та простір для здорового соціал-демократичного руху в українській політиці. Натомість

9. <http://for-ua.com/ukraine/2012/04/19/123401.html>.

ліва платформа повністю узурпована Комуністичною партією, яка часто стає ситуативним союзником партій, що мають підтримку великого капіталу. Таким чином, ми можемо бути певні, що будь-яка партія, яка зосереджується на соціальній складовій у своїй ідеології, матиме народну та електоральну прихильність.

Не випадково, що в час свого «ренесансу» «Свобода» посилається в своїй програмі, опублікованій на веб-сайті, не на інтегральний націоналізм Дмитра Донцова та іншу націоналістичну літературу, а на працю «Дві революції» Ярослава Стецька (лідера ОУН та послідовника Степана Бандери, який помер в еміграції в Мюнхені) як головний ідеологічний документ, що скеровує їхню роботу. Сутність двох революцій окреслена в більш ранній праці Стецька, датованій 1938 р., під назвою «Без національної революції немає соціальної», в якій стверджується, що революція не закінчиться з утвердженням Української держави, а буде продовжуватися задля створення рівних можливостей для всіх людей та обміну матеріальними та духовними цінностями, і в такому аспекті національна революція також є соціальною. «Свобода» різко зауважила, що цей соціальний аспект рівності та чесного розподілу не отримав достатньо уваги з боку націонал-демократів, які продемонстрували явне ухилення від егалітарного підходу, побоюючись бути ідентифікованими з лівими. Використовуючи ідеї, викладені в «Двох революціях» Стецька, написаній в 1951 р., «Свобода» пропагує, що «українська революція не може бути односторонньою, лише націоналістичною. Русійна сила революції – це люди, що символізують націю (себто єдність «живих, мертвих і ненароджених»), і вони творять соціальну революцію... Без національно-соціальної революції немає українського визволення»¹⁰.

«Свобода» зберігає свою початкову антикомуністичну позицію (партія не приймає до своїх лав атеїстів чи колишніх комуністів), але поряд з тим її соціальна риторика проти великого капіталу

та олігархічного капіталізму ставить їх на одну платформу з лівими, нагадуючи позицію французького Національного фронту на виборах президента Франції 2012 р. Поки «Свобода» говорить про державні кредити для великих родин, Комуністична партія пропагує соціальне житло та житлові субсидії. Цікаво, що в маніфестах цих полярних опонентів використовуються практично ідентичні фрази. Обидві відстоюють ренаціоналізацію раніше приватизованих, стратегічно важливих для держави підприємств та підтримують заборону на продаж сільськогосподарських земель, зміцнення позицій державних банків, обидві схвально ставляться до впровадження податку на розкіш¹¹. Цей новий симбіоз допоміг «Свободі» виділитися з-поміж інших правих екстремістів, націоналістів та націонал-демократів. Лідер «Свободи» Олег Тягнибок наголошував в інтерв'ю, що концепція нації є союзом крові та духу і що українці є соціал-націоналістами (на противагу націонал-соціалістам) на межі третьої національної революції¹². Він обережно уникає антисемітських та неофашистських тем, хоча кілька разів публічно підтримував і навіть робив антисемітські заяви.

«Свобода» постійно стверджує, що саме ідея націоналізму дала життя сучасній Українській державі, і тому місія «Свободи» полягає в реалізації незавершених завдань. Таким чином, свободівська «Програма захисту українців» включає такі традиційні правоекстремістські, ксенофобські на націоналістичні ідеї: кримінальне переслідування «українофобії» (будь-кого, хто зневажає українців та Україну), відновлення радянської практики зазначати етнічну приналежність у паспортах та свідоцтвах про народження. Зважаючи на те, що українці становлять 70% населення, вони пропонують пропорційне представництво етнічних українців та національних меншин у виконавчих органах влади. В програмі також є ксенофобські пункти щодо заборони всиновлення українських дітей неукраїнцями, преференцій для українських студентів перед іноземними в питаннях поселення в студентських гуртожитках та зміни чинних правових

10. Кабаль М. Спадщина Ярослава Стецька (крізь призму українських реалій на початку XXI ст.); <http://zakarpattya.net.ua/Blogs/91762-SpadshchynaJaroslava-Stetska-kriz-pryzmu-ukrainskykh-realii-napochatku-KHKH-st>.

11. http://odfoundation.eu/files/pdf/ODF_15.08.2012_monitoring_Ukraine_EN.pdf.

12. <http://from-ua.com/politics/59d0de62e3b33.html>.

норм, які передбачають однакове ставлення до громадян та негромадян, на користь українців.

Ця недемократична та ксенофобська позиція втілюється в стійких антирадянських та антикомуністичних підходах: звільнення державних службовців, які працювали в радянській системі до 1991 р. (повна люстрація чи заміщення еліти), заборона візуальної пропаганди комуністичної ідеології в публічних місцях (монументи, назви вулиць та площ).

Економічні аспекти свободівської програми поверхові та популістські. Партія закликає захищати соціально-економічні права людей, оголосити війну великому капіталу та олігархам, але чітко не окреслює програму досягнення добробуту та перерозподілу багатства та ресурсів. Інші заходи включають скасування ПДВ, державну власність на сільськогосподарські землі з подальшим наданням їх фермерам в оренду, впровадження державної політики захисту сім'ї і навіть програму альтернативної зеленої енергетики. І передусім вона відстоює регульований державою ринок, орієнтований на національний престиж.

Такий державницький підхід знаходить прояв і в закордонній політиці «Свободи», ґрунтованій на нульовій толерантності до сепаратизму. Вона відстоює єдину Україну та скасування кримської автономії. Російська Федерація зображується як головний ворог, який має «вибачитися за свої комуністичні злочини». «Свобода» вважає, що Україна повинна вийти зі Співдружності незалежних держав та інших пострадянських структур. Примітно, що під час військового конфлікту між Росією та Грузією в серпні 2008 р. «Свобода», хоча й м'яко, проте засудила російські бомбардування Грузії, виключила Дмитра Снегірєва, свого члена в місті Луганську, за публічні заклики зібрати охочих та поїхати до Грузії допомогти боротися проти росіян.

З метою подолання радянського минулого, віддалення від Росії та набуття статусу регіональної сили «Свобода» наполягає на чітких гарантіях щодо вступу в НАТО протягом визначеного періоду часу та поверненні Україні тактичної ядерної

зброї. Попри те, що партія «пов'язана» зі своїми крайніми правими колегами у Західній Європі та з міжнародними організаціями (які виступають проти розширення ЄС), вона не є відкрито скептичною щодо вступу України до Євросоюзу. В нещодавніх публічних заявах «Свобода» радше підтримувала ідею Європейського Союзу та пропонувала, щоб Україна відігравала ключову роль у ньому, а також виступала за співпрацю з балтійськими та чорноморськими державами. Партія вважає, що вступ до ЄС допоможе Україні дистанціюватися від Росії та утвердити себе як національну державу. Поряд з тим, «Свобода» відкрито виступала проти мультикультуралізму та різноманіття в Європі.

У цьому контексті виявляється і свободівська ісламофобія, зокрема в ставленні до кримських татар, які визнаються більшістю націонал-демократичних партій «більш проукраїнськими», ніж етнічні росіяни Криму. Позиція «Свободи» в тому, що будь-яка «проукраїнська» сила в Україні має бути етнічно «українською, а не татарською, не грузинською і не російською (...) Інше питання, що кримські татари хотіли б використати існуючу ситуацію, щоб у подальшому перетворити кримську автономію на кримськотатарську національну. Для України, будь то кримськотатарська чи російська автономія в Криму, вони однаково загрожують цілісності держави»¹³. Таким чином, «Свобода», визнаючи сепаратистські амбіції чеченських повстанців (більшість з яких мусульмани), не намагалася допомогти їм чи прийняти в Україні біженців з Чечні. Поряд з цим, «Свобода» піддає різкій критиці політику різноманіття в Європі.

2.2. Інформаційна та комунікаційна стратегія та соціальна база

Інформаційна стратегія «Свободи» завжди полягала в збереженні помітної політичної та соціальної позиції, а отже, привертанні до себе пильної уваги з боку ЗМІ, як позитивної, так і негативної. Партія також активна на місцевому

13. <http://www.tyahnnybok.info/dopysy/zmi/005546/>.

рівні в західних регіонах України, де вона історично має найбільше підтримки.

Ключові звернення до люмпенізованого електорату такі: по-перше, «Свобода» є єдиною життєздатною націоналістичною альтернативою всім іншим поміркованим націоналістам, а ті, хто при владі, – «корумповані банди». З 2010 р. після багатьох невдалих спроб партія, врешті-решт, досягла загальної домовленості з опозиційним блоком на основі цих позицій, але зберегла свою ідентичність. По-друге, вона використовує кожну можливість для висловлення своєї позиції в ЗМІ, пристосовуючи цю позицію до будь-якої найактуальнішої теми: чи то мови, нації, чи економічної кризи. ЗМІ, в свою чергу, використовують заяви та присутність «Свободи» з метою зробити свої історії сенсаційними під приводом того, що всі сторони мають бути представлені.

Щодо політики внутрішньої комунікації «Свобода» завжди диктувала згори, не залишаючи простору для діалогу чи критичного мислення, не кажучи вже про інакодумство. Вона також використовує такі канали масової комунікації, як You Tube, Facebook, Twitter, VKontakte, щоб звертатися до молодих людей та вербувати їх. Тут варто спеціально зауважити, що «Свобода» зберігає стосунки з неформальними, ультраправими організаціями, як-от: підпільний неонацистський рух та радикальні футбольні фанати і хулігани. Члени цих груп становлять бойовий резерв для активної підтримки свободівської ідеології.

Серед ультраправих організацій, які відкрито пропагують нетерпимість (повна заборона міграції, біженців та шукачів притулку), можна виокремити частину УНА-УНСО, Українську націонал-трудова партію, скінхедів, послідовників гетьмана Павла Скоропадського, фанатів «Третього гетьманату», Рух проти нелегальної міграції та Делегацію правих від регіонів. Існують також інші, які не співвідносять себе з расизмом, ксенофобією чи антисемітизмом, але плекають радикальні ідеї, а саме: поміркована частина УНА-УНСО, «Тризуб», Українська партія, «Бандерівець», Національний альянс, поміркована

та радикальна групи ОУН, Молодіжний національний конгрес та «Патріоти – за захист батьківщини».

Утім, правоекстремістське крило має й інший проросійський та антиукраїнський вимір. Серед правоекстремістських груп, які не співпрацюють зі «Свободою» чи навіть протистоять їй, виокремлюються проросійські групи, козацькі організації та ісламофобські утворення в Криму на кшталт Слов'янської партії, яка здійснює атаки на кримських татар. Партія СПАС (Соціал-патріотична асамблея слов'ян) підтримує ідею «Україну для українців», але пропагує слов'янську єдність та соціалістичну державу слов'янського братства, в якій лише слов'яни будуть мати владу та багатство. Члени СПАСу виступають проти США та європейської інтеграції. Вони протестували проти антирасистського маршу в Києві в червні 2007 р., кидали банани в африканського пастора в квітні 2007 р. та підтримували російську позицію в грузино-абхазькому конфлікті 2008 р. СПАС вербує членів з вищих навчальних закладів, працює з розчарованою молоддю; організувала бойову одиницю – Чорну сотню. Зі «Свободою» та союзниками їх об'єднує антисемітизм, ісламофобія, антиміграційні та антиромські ідеї. Вони не співпрацюють зі «Свободою», проте й не критикують її активно.

Впродовж 2011 р. чинні та колишні члени «Свободи» та їхні прибічники брали участь в окремих акціях у різних регіонах України, часто без жодних чітких політичних цілей. Наприклад, сутички з хасидами-паломниками в Умані восени 2011 р. та 9 вересня 2012 р., атаки на тих, хто прийшов покласти квіти до радянського Монумента Перемоги в Другій світовій війні 9 травня 2011 р., та погроми продуктових кіосків і побиття іноземних студентів в Луганську в жовтні 2011 р. Коли ці події привертають значну увагу з боку ЗМІ, лідери «Свободи» одразу «політизують» це питання та збирають максимальні дивіденди. Якщо ж політичні провокації зазнають невдач, «Свобода» залишається мало поміченою і, таким чином, уникає судового розгляду та каральних заходів.

Оскільки вік учасників правоекстремістських

акцій зростає, ультраправа молодіжна культура стає більш зрілою. Рух скінхедів в Україні, раніше популярний серед підлітків, наразі змінюється на всеохоплюючу ультраправу субкультуру, здатну до об'єднання декількох маргінальних воєнізованих груп¹⁴. «Свобода» налагодила зв'язки з цими групами, вибираючи історичні дати для проведення специфічних агресивних кампаній. В оглядових звітах, приурочених до Європейського футбольного чемпіонату в червні 2012 року, відображається зростання кількості знаків ненависті та масштабу ксенофобських атак, застосованих радикальними футбольними фанатами, що вказує на їхню прихильність до ультраправої ідеології.

Попри твердження однієї з лідерів «Свободи» Ірини Фаріон, що «Свободі» симпатизують люди, які мешкають в будинках, а не люди, що живуть у гуртожитках», насправді освічені та заможні люди з західних регіонів України добре розуміють, які небезпеки ховаються за спрощенням історичних та етнічних питань, і тому не підтримують «Свободу». За словами політолога Остапа Кривдика, соціальна база «Свободи» вимальовується з чотирьох системних елементів: перший – це орієнтація на люмпенізовані маси, які не задаються питаннями, не вимагають діалогу і, таким чином, зміцнюють свободівську самозакоханість, самовпевненість та безсумнівність її позиції¹⁵. По-друге, агресія та сила використовуються для легітимізації методів «Свободи», висловлених в лозунгах на кшталт «Героям слава! Смерть ворогам!», попри той факт, що смертна кара в Україні скасована. По-третє, вербуючи ультраправі субкультури, вони також займаються рейдерством вразливих питань, підтримуваних НУО, та масових рухів з метою покращення іміджу партії. І по-четверте, вони створюють враження псевдоопозиції та змальовують українську національну свідомість у спотвореному світлі¹⁶.

14. http://smi.liga.net/articles/2012-03-29/4848234-v_ukra_n_b_lshe_nema_sk_nkhed_v.htm. Див. також: <http://tyzhden.ua/Society/45537>.

15. Кривдик О. Неякісний націоналізм// Українська правда, 20 квітня 2011; <http://www.pravda.com.ua/articles/2011/04/20/6122719/>.

16. Там же.

3. Вплив правого екстремізму на політику

Багато чого з вищезазначеного справило вплив на внутрішню політику та якість демократії в Україні, а також завдало шкоди її міжнародного іміджу. У внутрішньому аспекті політика «Свободи» поглибила відсутність довіри до влади до такої межі, що більшість людей почуваються «позбавленими прав та можливостей» щось змінити. Микола Рябчук, український публіцист, поет, прозаїк, перекладач, говорить: «Ми живемо в країні, де ніхто не вірить, що ЗМІ просто повідомляють новини, митниця займається контрабандистами, правоохоронні органи захищають громадян, а не себе та своїх реальних хазяїв»¹⁷. Ця величезна недовіра призвела до кризи цінностей та «демократії без демократії».

Після перемоги на місцевих виборах 2009 та 2010 років свободівська нетолерантна ідеологія спричинила радикальні дії щодо нелояльних до цієї ідеології навчальних закладів у західних регіонах України. Отримавши більшість у Львівській міській раді, «Свобода» відмовилася звільнити Український католицький університет від земельного податку, тому що історик Ярослав Грицак та активіст-правозахисник і колишній дисидент Микола Мариневич, обидва з цього університету, є палкими критиками радикального націоналізму. Ще одним кроком було звільнення редактора часопису «І» Тараса Возняка, активного прибічника польсько-української співпраці, з посади голови міжнародного відділу Львівської міської ради. Такі дії «Свободи» відштовхують від неї частину інтелектуальної демократичної еліти в Західній Україні.

Ця вульгарна, гротескна націоналістична ідеологія представляє українців як етнічний моноліт, а не як сучасну політичну націю, це штовхає країну назад до архаїчного етноцентризму, який призвів до руйнації Європи під час Другої світової війни. Вона пропонує дуже мало (або й жодного) політичних варіантів для розбудови держави і мало цінного для економічної та со-

17. Riabchuk M.: Towards an Anecdotal History of Ukrainian Politics, 26 February, 2012 <http://ukraineanalysis.wordpress.com/2012/02/>.

ціальної політики в епоху глобалізації. В цьому сенсі «Свобода» недалеко відійшла від нереалістичних комуністичних ідеалів радянської епохи¹⁸. Натомість провокаційна агресія, якою вона послуговується, прокладає шлях до легітимізації насилля в політиці, і це, в свою чергу, може використовуватися владою для застосування недемократичних засобів, щоб придушити будь-який спротив під приводом боротьби з терором.

Вибіркова діяльність правоохоронців та реакція влади на інакодумство і активістську діяльність між 2009 та 2011 рр. є результатом активності ультраправого екстремізму в стилі «Свободи», що ґрунтується на загрозі насильства, яке практикується в останні роки у співпраці з дрібнішими ультраправими угрупованнями, зокрема футбольними хуліганями. Як результат активність НУО щодо соціально гострих питань зазнає невдач, як і у випадку з демонстраціями проти мовного закону в липні-серпні 2012 р. в Києві.

Хоча й з різних причин, але протестувальники, що вимагали визволити та чесно судити колишнього міністра внутрішніх справ Юрія Луценка та колишнього прем'єр-міністра Юлію Тимошенко, перебували під пильним наглядом правоохоронців. Раніше існуючі проблеми правоохоронної сфери, зокрема перевищення владних повноважень міліцією, були поглиблені, замість того щоб бути приборканими та подоланими. Безсумнівно, дії «Свободи» сприяли цьому та створили помилкове враження того, що українська громадськість поділяє її ідеї.

Натхнені антисемітськими та ксенофобськими промовами «Свободи» крайні праві та ксенофобські угруповання, скоюючи злочини проти євреїв, мусульман, ромів та інших помітних меншин та іноземців в Україні, можливо, сподіваються на узаконення та захист своїх дій. Напередодні Євро-2012, з вересня 2009 р. до грудня 2011 р., знаки ненависті (фашистські, расистські, антисемітські, антиісламські, гомофобські, антиромські) були продемонстровані правоекстремістськими фанатами на стадіонах у 85 випадках. Навіть дисциплінарний комітет Української прем'єр-ліги та

Професійна футбольна ліга України не вдалися до жодних заходів для протидії знакам ненависті (кельтським хрестам, антиафриканським, антисемітським та ісламофобським слоганам, забороненим УЄФА), продемонстрованим різними групами фанатів на різних заходах як прояв расизму та антисемітизму впродовж 2011 р. Натомість вони лише зауважили в своїх резолюціях, що це були «неприємні та принизливі інциденти», та наклали штрафи на клуби, фанати яких були задіяні в цьому.

Оглядові звіти відзначили зростання правоекстремістських ненависницьких злочинів проти представників меншин та іноземців упродовж 2007–2008 рр., ця кількість зменшилася в 2009–2010 рр., але знову збільшилася в 2011 р. і трохи знизилася в 2012 р.¹⁹. Однак, незважаючи на допомогу ОБСЄ та міжнародної громадськості, влада все ще повинна зробити кримінальну статистику публічною відповідно до європейських стандартів (задля забезпечення кращого моніторингу та порівняння) або ж удосконалити процедури для застосування статті 161 Кримінального кодексу. Елементарно не вистачає політичної волі для проведення цих змін, і тому, попри наявність законів, реалізація їх залишається проблематичною, частково через те, що існування нетерпимості в Україні так і не визнано.

Зростання здорової демократичної опозиції в Україні великою мірою стримується завдяки присутності «Свободи» в мейнстрімі політики. Ажіотаж у ЗМІ «вигідно демонструє» правий екстремізм навіть попри те, що громадськість його особливо й не підтримує. Впродовж двох останніх років крайні праві часто позиціонувалися як провідна альтернатива правлячій владі в прайм-тайм на телебаченні, радіо та в пресі. Навмисно чи ні, але за такого медійного представлення втрачається розуміння загрози подібного «визнання», «прийняття» та «підтримки», що може прокласти шлях для легітимізації ідеології ненависті, яка пропагується під лозунгами «Україна для українців». За таких обставин потенціал для поступового зростання молодих воєнізованих груп може перерости в соціальне зло

18. <http://www.pravda.com.ua/articles/2011/04/20/6122719/>.

19. <http://library.fes.de/pdf-files/id-moe/09147.pdf>.

на фоні регіональної, релігійної та міжетнічної нетерпимості, що вже має місце.

4. Стратегія протидії держави, політичних партій та громадянського суспільства

Відповідь з боку різних інституцій на зростання правого екстремізму була неоднаковою. Якби держава взялася за подолання наслідків правого екстремізму, пропагуючи мультикультуралізм, різноманіття та дотримання законів, у громадськості та політичних партій було б більше важелів для запобігання таким проявам. З 2011 р. було розроблено такі державні програмні документи: затверджений Кабінетом міністрів України План заходів щодо інтеграції мігрантів в українське суспільство на 2011–2015 рр.; регіональні плани заходів в Чернівцях, Донецьку, Дніпропетровську та Луганську; План заходів з реалізації Концепції державної міграційної політики на 2011–2015 рр.; проекти стратегії боротьби з дискримінацією в Україні та стратегії державної етнонаціональної політики України. Також було удосконалено законодавство, зокрема статті 161 (ненависницькі злочини, ненависницькі промови, розпалювання ненависті, порушення рівності) та 115 (вбивство з мотивів расової нетерпимості) Кримінального кодексу України. В 2011 р. Генеральний прокурор України надав інструкції своїм підлеглим щодо відстеження дотримання законодавства у справах меншин, боротьби з ксенофобією та етнічною нетерпимістю та звітування перед громадськістю про успіхи у цій справі. Однак певні дії, зокрема ліквідація Державного комітету у справах національностей та релігій в 2010 р. та розподіл його функцій між іншими державними органами (Міністерством культури, Міністерством внутрішніх справ та Державною міграційною службою), призвели до втрати важливих кадрових ресурсів та інституційної пам'яті.

Відповідь громадянського суспільства на правий екстремізм була спрямована на моніторинг ненависницьких злочинів та агресії і пропаганду розмаїття. Понад 60 громадських проєктів були реалізовані в 2011 р. організаціями мережі «Іні-

ціатива розмаїття». Ці проєкти охоплювали такі теми: викладання історії Голокосту, освітні проєкти, тренінги, толерантність у шкільних підручниках, етнічні меншини в історії життя міської молоді, міжкультурні міста, етнічна та національна ідентичність, міжнародні студенти, визначення етнічного профілю, ненависницькі промови в Інтернеті, юридична допомога жертвам ненависницьких злочинів, вуличний футбол, Євро-2012 тощо. Цільовими групами більшості проєктів були молоді люди, громадські активісти, викладачі, представники місцевих органів влади, правоохоронні органи, медіа та власне меншини. Однак ці ініціативи зазвичай малозабезпечені та нестабільні, а тому залежать від донорського фінансування. Громадське фінансування рідкісне серед певних культурних проєктів етнічної діаспори. Можна лише сподіватися, що нова програма інтеграції мігрантів на 2012–2015 рр., розроблена Державною міграційною службою, буде впроваджена на регіональному та місцевому рівнях з місцевими бюджетами та громадським фінансуванням.

Інтелектуальна відповідь на виклики крайніх правих, які зачіпають неадресовані десятиліттями розбіжності, включає публічні дискурси професора Ярослава Грицака, Мирослава Мариновича, Тараса Возняка та багатьох інших західноукраїнців, а також декількох інтелектуалів з Києва щодо питань національної ідентичності та соціального діалогу. Особливу увагу варто звернути на міжнародну конференцію, організовану Представництвом Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні та Східно-Європейським інститутом розвитку.

На політичному полі розбудова об'єднаного лівого фронту на противагу правому екстремізму виявилася проблематичною. В посттоталітарній Україні лівий екстремізм, звичайно, є слабким, поряд з цим відсутні адекватні лівоцентристські, соціал-демократичні чи соціалістичні альтернативи. Антифашистським молодіжним організаціям ще необхідно політично мобілізуватися, щоб успішно займатися цим питанням.

Ідеологічні платформи більшості ліберальних, демократичних та націонал-демократичних політичних партій в Україні є недостатньо визначе-

ними, аби громадяни мали чітку ідентифікацію з ними, і тому ці партії не були спроможні кинути виклик зростаючому правоекстремістському популізму за допомогою чіткої, послідовної ідеології. Поряд з тим, вони самі не цураються «Свободи». Правляча Партія регіонів, хоча й антагоністична за ідеологією, зробила прямий внесок у популяризацію «Свободи», забезпечивши їй постійну присутність у медіа, – широко контрольованих владою та особами, лояльними до неї, публікуючи свободівську критику націонал-демократичних партій, головних опонентів правлячої партії. Деякі помірковані політики-націоналісти думають, що сьогодні країні праві в Україні є популістами і не мають такої ідеологічної переконливості, як їхні аналоги в 1930 та 1940 рр. Така пасивна позиція викликана недооцінкою небезпеки, яку становить «Свобода», що раніше була маргіналізованою, а тепер стала головним орієнтиром націоналізму і зуміла заманити до себе інші демократичні партії. Чи не тому багато прихильників патріотичних ідеологій вступили до відкритого ситуативного альянсу зі «Свободою» в рамках КОД (Комітет опору диктатурі), створеного для об'єднання демократичних партій у 2010–2011 рр. в єдиний опозиційний фронт проти Партії регіонів. Лист, надісланий сорока українськими вченими та інтелектуалами в квітні 2012 р. з закликом виключити «Свободу» з альянсу, був проігнорований. Пізніше КОД ліквідували та напередодні парламентських виборів створили новий альянс – Об'єднану опозицію. Офіційно «Свобода» не вступила до союзу, але тісно співпрацює з ним, відвідує всі публічні заходи, і, таким чином, сприймається народом як частина демократичного блоку.

Молода українська демократія затрималася на своєму шляху до консолідації. Кількісні соціально-економічні показники демонструють, що інституційна основа та формальні вибори значать менше, ніж кількісні змінні, а реальний зміст, сумісність програм з життям та соціально-економічні змінні є найважливішими²⁰. Потрібно

20. Mierzejewski Melanie G.: Stalled on Substance: Democratization and Public Opinion in Post-Orange Revolution Ukraine; http://www.ifes.org/Content/Publications/White-Papers/2010/~media/Files/Publications/White%20PaperReport/2010/Manatt_Melanie_Mierzejewski_2010Dec21.pdf.

дослідити ці реальні показники поза просто інституціями і впровадити більш репрезентативну партійну систему. Одна така спроба, ініціатива 1 грудня²¹, була розпочата на заклик трьох українських церков у грудні 2011 р. у двадцяту річницю українського референдуму за незалежність. Проте ініціатива є світською за своїм змістом і включає провідні міжнародні структури в сфері захисту прав людини, науки, технологій та мистецтва. Вона закликає до соціального діалогу, зменшення розриву між багатими та бідними, посилення моральних аспектів у розвитку, більш солідарного розподілу багатства, захисту прав людини та забезпечення чесної правової системи. Напередодні виборів ця ініціатива, що включає і певну критику радикального націоналізму, буде зосереджуватися на розбудові консенсусу проти агресивного етноцентризму.

5. Висновки та рекомендації

На основі проведеного аналізу поступового входження партії «Свобода» в політичний мейнстрим як флагмана основної ультраправої ідеології можна зробити такі висновки та рекомендації.

За відсутності здорової дискусії щодо національної ідентичності з боку правих та націоналістичних партій «Свобода» зі своєю спрощеною, вульгарною, правопопулістською риторикою привабила люмпенізовані сегменти населення, особливо молодь, використовуючи також наявні неонацистські, скінхедівські та неформальні субкультури для зміцнення своєї бази. Вона є основною правоекстремістською партією на українській політичній сцені, яка відстоює анти-іміграційну, ксенофобську та антисемітську позицію.

Підйом «Свободи» був спричинений економічною кризою, політичним безладом та поляризацією в Україні, особливо після президентських виборів 2010 р. Зростаюче безробіття, погіршення стандартів життя, брак можливостей та

21. <http://1-12.org.ua/>.

корупція поставили ліберальні цінності вільного ринку під питання. «Свобода» розширила свою ультранационалістичну програму соціально-економічним виміром щодо питань великого бізнесу та капіталізму, приватизації землі та житлових субсидій, використовуючи слогани, подібні до слоганів ультралівих та комуністів.

Використовуючи теорію невідворотності двох революцій – соціальної та національної, «Свобода» проголосила себе соціал-націоналістичною партією та вийшла до населення через масові канали комунікації, а не через елітну лобістську політику. Позиціонує себе як силу, близьку до людей, і як «приклад для наслідування» для інших правоекстремістських груп щодо питань патріотизму, національної ідентичності, мови та культури, основні атаки вона здійснює на опонентів правлячої партії. Остання ж з легкістю зображає «Свободу» як свого недемократичного опонента, як «ворога» демократії, а себе презентує як єдину демократичну альтернативу. З цією метою ЗМІ, якими володіють особи, близькі до правлячої партії, надали «Свободі» доступ до медіа і, таким чином, підтримали її публічний імідж. Це проклало «Свободі» шлях до здобуття влади в місцевих законодавчих органах.

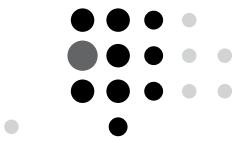
Замість того, щоб дистанціювати себе від антисемітської, ксенофобської та расистської риторики «Свободи», провідні праві та опозиційні політичні партії вступили в ситуаційні та інші тактичні союзи з нею задля перемоги на національних виборах. Відсутність згоди між головними політичними гравцями щодо того, як протистояти правоекстремістським ідеям, легітимізувала «Свободу» в очах народу як партнера демократії. В своїй критиці лібералізму «Свобода» нагадує Ліберально-демократичну партію Росії (ЛДПР), очолювану Володимиром Жириновським, яка не є ані ліберальною, ані демократичною, а оперує лозунгами агресивного націоналізму. Загроза полягає в тому, що на відміну від ЛДПР нетолерантні висловлювання «Свободи» можуть спричинити невдоволення серед російськомовної частини України, що в свою чергу несе загрозу територіальній цілісності України в цих регіонах з боку проросійських козацьких ультраправих угруповань.

Громадянське суспільство та інтелектуали постійно пропонують юридичні, моральні та інформаційні стратегії протидії свободівській ідеології, а також здорові альтернативи для запобігання нетерпимості та ненависницьким промовам щодо питань історії, мови та культури. Однак за відсутності вищезгаданого політичного консенсусу ці спроби виявляються слабкими та нерезультативними.

Задля підвищення обізнаності щодо недопустимості правого екстремізму в політичному мейнстрімі необхідно вийти за межі формальних та інституційних рамок політичної демократії та звернути увагу на реальні соціально-економічні елементи колективного управління з метою глибшої консолідації демократії. Постінституціональний демократичний розвиток повинен ґрунтуватися на правових засадах та залучати політичні сили, медіа та громадянське суспільство, а також більше допомоги з боку міжнародної та європейської спільноти.

Поки триває європейська економічна та соціальна криза, підйом правого екстремізму та єврофобія можуть з'єднатися зі зростаючими соціальними та робітничими протестами. Однак об'єднання Європи базується не лише на спільному ринку, а й на солідарності, що виходить за географічні та етнічні межі. Якщо європейська інтеграція є пріоритетом для України, то цим аспектам варто приділити увагу²².

22. <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2012/04/20124185250195670.html>.



Список використаних скорочень

АЄНР	Альянс європейських національних рухів
СНД	Співдружність незалежних держав
ДСУ	Державна самостійність України
ЄС	Європейський союз
ЄВРО-2012	Чемпіонат футболу Європи, спільно проведений Україною і Польщею у 2012 р.
ФАРЄ	Футбол проти расизму в Європі
ФФЕ	Фонд Фрідріха Еберта
НУО	неурядові організації
ОБСЄ	Організація з безпеки та співробітництва у Європі
ОУН	Організація українських націоналістів
ОУН(п)	Організація українських націоналістів (помірковані)
ОУН(р)	Організація українських націоналістів (радикальні)
СПАС	Соціально-патріотична асамблея слов'ян
УЄФА	Спілка асоціації європейського футболу
УНА	Українська національна асамблея
УНСО	Українська національна самооборона
УНТП	Українська національно-трудова партія
УПА	Українська повстанська армія



Автор

Мрідула Гош очолює правління міжнародної неурядової організації Східно-Європейського Інституту Розвитку в Україні, проекти якого отримали національне та міжнародне визнання. Вона є автором і редактором багатьох звітів, монографій, численних статей, документів політичного аналізу, а також публікацій ПРООН в Україні.

Контакти

Фонд ім. Фрідріха Еберта. Представництво в Україні
вул. Пушкінська, 34, м. Київ, 01004, Україна

Тел.: +38-044-234-00-38 | факс: +38-044-451-40-31

Всі тексти доступні за веб-адресою:

<http://www.fes.kiev.ua>

Замовлення/ контакти:

mail@fes.kiev.ua

Погляди, висловлені в даній публікації, не обов'язково відображають погляди Фонду ім. Фрідріха Еберта або організації, де працює автор.

Цю публікацію надруковано на папері, що виготовлений з урахуванням сталого лісокористування.